

УДК 37.015.31:373.5]74

Кузьменко Галина Василівна,
старший викладач Інституту мистецтв Київського
університету імені Бориса Грінченка

**Становлення ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва
в учнів 6-х класів (на матеріалі пейзажного жанру).**

У статті запропоновано методичні рекомендації з активізації виховних можливостей уроків мистецтва у становленні ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва в учнів молодшого підліткового віку (на матеріалі пейзажного жанру в 6-му класі).

***Ключові слова:** цінності, підлітковий вік, виховні можливості образотворчого мистецтва, пейзаж.*

**Establishing of valuable attitude to the graphic art by pupils of the 6th form
(on the material of landscape painting style).**

The article proposes methodical recommendations for the activation of educative possibilities on lessons of graphic art while establishing a careful attitude to the graphic art by junior teenage pupils (on materials of landscape painting style in the 6th form).

***Keywords:** values, teenage, educative possibilities of graphic art, landscape.*

**Становление ценностного отношения к изобразительному искусству
в учащихся 6-х классов (на материале пейзажного жанра)**

В статье даются методические рекомендации, направленные на активизацию воспитательных возможностей уроков искусства в становлении ценностного отношения к изобразительному искусству учащихся младшего подросткового возраста (на материале пейзажного жанра в 6-м классе).

***Ключевые слова:** ценности, подростковый возраст, воспитательные возможности изобразительного искусства, пейзаж.*

В теорії та практиці сучасної освіти не втрачає гостроти проблема виховання в учнів основної школи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва. На цінності мистецтва, зокрема образотворчого, з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі, наголошено у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (освітня галузь «Мистецтво»), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, Комплексній програмі художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Трактуючи мистецьку спадщину як акумулятор емоційно-естетичного досвіду поколінь і провідник

ціннісного ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, у цих державних документах підкреслено важливу роль мистецтва в особистісному розвитку школярів, вихованні моральності, патріотичних почуттів, громадянської позиції на основі виявлення їх індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів.

Як складова частина культури людства, образотворче мистецтво, з притаманним йому впливом на свідомість та підсвідомість людини, має широкий спектр впливу на розвиток особистості дитини. Не випадково увага багатьох психологів (Б. Т. Ананьєв, А. В. Бакушинський, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, І. Ф. Люц та ін.) і педагогів (С. Р. Дамаданова, Л. М. Масол, Б. М. Неменський, І. М. Полинська, Б.П. Юсов та ін.) зосереджені на дослідженні проблеми виховних можливостей образотворчого мистецтва у процесі формування ціннісних орієнтирів учнів шкільного віку.

Однак недостатнє, несистематичне, а часто й формальне використання виховного потенціалу та змістових можливостей уроків образотворчого мистецтва у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів гальмує процес становлення ціннісного ставлення в учнів основної школи, знижує їхню пізнавальну та художньо-творчу активність, тим самим призводить до невизначеності естетичних смислоціннісних орієнтирів, невміння свідомо здійснювати ціннісний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях.

Отже, **метою статті** є висвітлення виховних можливостей уроків мистецтва у становленні ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва в учнів молодшого підліткового віку на матеріалі пейзажного жанру в 6-му класі.

Процес естетичного засвоєння й пізнання світу у підлітковому віці набуває якісно нового рівня: зростає пізнавальний інтерес до сприйняття навколишньої дійсності, творів образотворчого мистецтва, власної художньої діяльності. Це пояснюється тим, що в підлітковий період розвитку відбувається різке піднесення життєдіяльності й особистісної активності дитини, яка сконцентрована на пізнанні свого внутрішнього світу і характеризується великою сприйнятливістю до засвоєння системи загальнолюдських та естетичних цінностей, які панують у світі дорослих. Саме в цей вік проявляється

наявність (або відсутність) подальшого інтересу дитини до спілкування з образотворчим мистецтвом, зацікавленості до пізнання мистецьких явищ, бажання до художньо-творчого самовираження.

Завдяки віковим змінам, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості молодших підлітків і породжують новий рівень їхньої самосвідомості, зумовлюють потребу у самоствердженні, самовираженні, та самореалізації – шестикласники охоче беруть участь у розгадуванні різноманітних головоломок, з інтересом шукають шляхи творчого вирішення певних «проблемних» завдань, запропонованих вчителем. Тому в основній школі, на відміну від репродуктивної та пояснювально-ілюстративної методик, варто найчастіше застосовувати на уроках образотворчого мистецтва проблемно-пошукову методику навчання, яка має спиратися на установку учнів до самостійної, творчої діяльності. Проблемний тип організації навчання спонукає вчителя постійно шукати шляхи вдосконалення уроку, дає можливість широко використовувати на уроці різні форми навчання й методичні прийоми, необхідні для організації захоплюючої співпраці вчителя з учнями.

Погоджуючись з думкою вченого-педагога Шарко В. Д., автор розглядає проблемне навчання як технологію розвивальної освіти, спрямовану на самостійне й активне мислення школярів у процесі оволодіння знаннями, формування прийомів дослідницької пізнавальної діяльності, залучення до наукового пошуку, творчості, виховання соціально значущих рис особистості [4, 50]. Сутність проблемного навчання полягає в організації різноманітної самостійної діяльності школярів, у формулюванні вчителем проблемних завдань, проблемному повідомленні знань учням, що спонукає їх до вимушеної активності. Чим більше творчості зможе привнести вчитель у пояснення нового навчального матеріалу, в розробку дидактичних вправ – тим зацікавленіше працюватимуть на уроці учні, доступніше стане для них його зміст, тим більше можливостей дістануть школярі для свого художньо-творчого розвитку, а відтак – свідоміше відчуватимуть значущість, цінність образотворчого мистецтва в особистісному житті.

Використання елементів проблемності на уроках образотворчого мистецтва сприяє активізації навчального процесу: допомагає учням краще сприймати, осмислювати й запам'ятовувати необхідну інформацію; розвиває вміння самостійно визначати шляхи отримання нових знань що, в свою чергу, підвищує міцність їх засвоєння, бажання знаходити додаткову мистецтвознавчу літературу; спонукає школярів до активної пізнавальної діяльності не тільки на уроках образотворчого мистецтва, але й у позанавчальний час; формує пошукові та дослідницькі уміння.

В аспекті зазначеного, разом із сім'єю, суспільством та школою, уроки образотворчого мистецтва у 5–7 х класах ЗНЗ набувають особливого значення у складному й інтенсивному процесі особистісного становлення підлітка, формування його ціннісних орієнтацій, зокрема у галузі образотворчого мистецтва. Цьому сприяє зміст і тематика уроків навчально-методичного комплексу (підручник і робочий зошит), розробленого до інтегрованого курсу «Мистецтво» для 6 класів ЗНЗ [1; 2].

Окремі методичні аспекти становлення в учнів 6-х класів ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва розглянемо на прикладі вивчення пейзажного жанру, для опанування якого в підручнику і «Робочому зошиті» до інтегрованого курсу «Мистецтво» розроблено цикл з 6 уроків. В якості ілюстративного матеріалу пропонуємо використати пейзажні твори (за вибором вчителя), які репрезентують мистецтво стародавніх культур: Єгипту, Криту, Китаю, Японії, Італії, Голландії.

Пейзаж у мистецтві Стародавнього Єгипту:

- Зарості папірусу на Нілі. Фрагмент розпису XIV ст. до н. е.
- Полювання в заростях Нілу. Розпис із гробниці в Фівах, XV – XIV ст. до н. е.

Пейзаж у мистецтві Стародавнього Криту:

- Святилище Дам. Реконструкція розписів. Середина II тис. до н. е. Акротірі, Фера.
- Дівчина, яка зриває крокуси. Фреска. Святилище Крокусів. Акротірі, Фера.

Пейзаж у мистецтві середньовічного Китаю:

- Ван Вей. Гори під снігом. VIII ст.
- Лі Чен. Буддійський храм серед пагорбів після дощу. Бл. 960 р.
- Фан Хуань. Подорожні серед гір та потоків. Кін. X – т. . XI ст.
- Лі Кан. Бамбук. 1260 – 1310 рр.
- Ні Цзан. Хатина мудреця восени. XIV ст.

Пейзаж у мистецтві середньовічної Японії:

- Сессю. Пейзаж. 1495 р.
- Хасегава Тобаку. Сосновий ліс. Ширма. Кін. XVI ст.
- Кано Ейтоку. Кипарис. Ширма. 2 пол. XVI ст.

Пейзаж у мистецтві Італії:

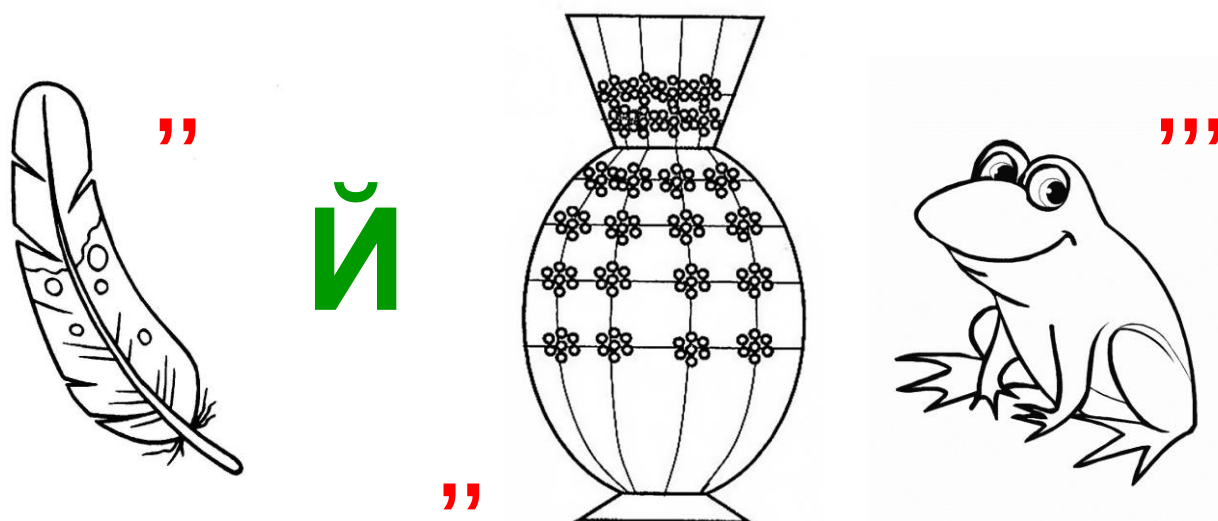
- Джотто ді Бондоне. «Втеча у Єгипет». Фреска. Поч. XIV ст. Капела дель Арена, Падуя.
- Джотто ді Бондоне. «Повернення Іоакіма до пастухів». Фреска. Поч. XIV ст. Капела дель Арена Падуя.
- Бенотто Гоццолі. «Процесія волхвів». Фреска. 1459 р. Капела Палаццо Медічі, Флоренція.
- Леонардо да Вінчі. «Пейзаж Арно». 1473 р. Галерея Уффіці, Флоренція.

Пейзаж у мистецтві Голландії:

- Мейндерт Хоббема. «Алея в Мідделхарнісі». 1689 р. Національна галерея, Лондон.
- Ян Вермеєр. «Вид Дельфта». 1661 р. Мауріцхьойс.

В якості музичного супроводу до уроку пропонуємо використати ноктюрни Дж. Філда, Ф. Шопена, Е. Грига, М. Лисенка.

Після вітання й перевірки готовності учнів до уроку вчителю потрібно активізувати увагу учнів, стимулювати в них інтерес до пізнавальної діяльності. Цьому допоможе створення на початку уроку проблемно-пошукової ситуації з використанням ігрового методу. Наприклад, вчитель може запропонувати розгадати ребус і дізнатися ключове слово уроку. (*Відгадка – пейзаж*).

Виклад нового матеріалу варто розпочати з активної короткотривалої бесіди з невеликим екскурсом в історію виникнення та становлення пейзажу як самостійного жанру образотворчого мистецтва. З перших хвилин уроку вчитель має зачепити емоційний стан учнів, не залишити їх байдужими, створити «ситуацію захоплення мистецтвом», адже головним завданням уроків образотворчого мистецтва в основній школі є виховання в підлітків культури естетичних почуттів, ціннісного ставлення до мистецтва, формування їхнього духовного світу і лише допоміжним – засвоєння технічних прийомів малювання. Відтак, зосередження педагогічних зусиль учителя має спрямовуватися першочергово не на вузькі предметні цілі, передачу учням готового набору знань та умінь практичної діяльності, а на естетичне виховання підлітків, з акцентом на загальнолюдські гуманістичні цінності, естетичні ідеали суспільства. Тому із самого початку уроку його драматургія має бути добре продуманою, цілісною, емоційно насиченою.

Під час перегляду зорового ряду з мальовничою природою та музичним супроводом (*ноктюрни*) вчитель розповідає, що в будь які часи свого існування людина захоплювалася красою, яка її оточувала: таємничим нічним краєвидом та яскравими барвами неба під час сходу чи заходу сонця, неприступними горами й нестримними водоспадами, безкраїми квітучими ланами, бурхливими річками й могутніми морськими хвилями...

Запитання вчителя в ході уроку мають підштовхувати школярів до висловлювання своїх думок, виявлення особистісно-ціннісного ставлення до

природи й мистецтва що, в свою чергу, сприятиме розумінню зв'язків образотворчого мистецтва з життям людини.

– Які почуття викликає у вас споглядання за красою природи? Своїм розмаїттям та невичерпною гармонією барв краса природи вражає людину, піднімає настрій, заспокоює – налаштовує на певний стан душі. Вплив природи на людину, переживання й думки, які вона викликає, сприяли виникненню в образотворчому мистецтві пейзажного жанру.

Вчитель пояснює, що в мистецтві твір із зображенням природи називається пейзажем. Слово «пейзаж» у перекладі з французької означає «країна», «місцевість». Відтак, пейзаж – це жанр образотворчого мистецтва, у якому об'єктом зображення є ... (*Учні продовжують: природа*).

У розповіді вчитель наголошує, що пейзаж виокремився в самостійний жанр образотворчого мистецтва поступово. Людина почала зображувати природу в далекі часи свого існування: окремі елементи пейзажу можна зустріти в мистецтві доби неоліту (умовні зображення небосхилу, земної поверхні), в рельєфах та розписах країн Давнього Сходу й Стародавнього Єгипту.

У давньоєгипетському мистецтві зображення окремих елементів пейзажу: квітів лотоса, очерету, дерев були лише частиною або елементом сюжетних картин, які мали виключно декоративне значення – прикрашали стіни гробниць та палаців. Далі вчитель пропонує поміркувати, у яких сюжетах тих часів можна зустріти елементи пейзажу? Давні єгиптяни, зображуючи сцени полювання, військових подій чи рибної ловлі, умовно передавали середовище, у якому відбувалися події. Ці зображення були спрощеними, плоскими, розміщеними у вигляді суцільних, горизонтально розташованих живописних смуг здебільшого орнаментального характеру. Учні вже знайомі із зображеннями такого характеру, тому можуть самі його назвати (*фриз*).

Перегляд низки слайдів під час бесіди сприяє розвитку в учнів емоційно-чуттєвого сприйняття художніх творів, стимулює пізнавальний інтерес до образотворчого мистецтва, посилює мотивацію до навчання. При цьому підлітки не повинні бути пасивними слухачами розповіді вчителя. Попередні знання з уроків образотворчого мистецтва, власний життєвий досвід, отриманий з

додаткових джерел (літератури, екскурсій у художні музеї та організованих при них лекторіїв, від батьків та друзів, з телепередач, мережі Інтернет) дозволяють їм активно сприймати новий навчальний матеріал: брати участь в обговоренні ілюстративного ряду; порівнювати, інтерпретувати й давати власну естетичну оцінку художнім творам; пояснювати зміст раніше засвоєних мистецьких понять; знаходити змістові зв'язки образотворчого мистецтва з життям тощо. На уроці образотворчого мистецтва вчитель повинен сприймати діяльність учня як повноправного суб'єкта взаємодії, співтворчості – особистість, яка має власну думку, вміє свідомо висловлювати свої враження, ставлення до мистецтва. Завдання вчителя полягає не стільки в передачі інформації, скільки за допомогою чітко сформульованих запитань заохотити учнів й залучити їх до активної роботи на уроці, до розв'язання поставлених проблем, виявити максимум їхніх здібностей і вмінь, організовуючи процес повідомлення нового навчального матеріалу шляхом відмови від прямих, однозначних відповідей на поставлені питання та підміни їхнього пізнавального досвіду своїм. Запитання: «Поміркуйте що буде, якщо...?», «Як ви вважаєте...?» або «Давайте подумаємо, за допомогою чого...?» примушують підлітків думати й міркувати, привчають самостійно шукати та знаходити різноманітні шляхи розв'язання проблеми і, що є найважливішим, – гнучко й діалектично мислити, розглядаючи мистецькі явища в усій їх багатоманітності, у невідривному зв'язку з життям.

Наприклад, під час розгляду фрагменту давньоєгипетських розписів «Зарості папірусу на Нілі» шляхом запитання: «Подумайте, за допомогою чого давньоєгипетським митцям вдалося надати розписам вишуканості та природності зображення?» вчитель створює на уроці проблемну ситуацію, яка спонукає школярів до активізації розумової дії. Вони змушені звернути увагу і назвати кольорові сполучення, побачені на запропонованому фрагменті (поєднання рожево-фіолетових, золотистих, блакитних тонів), визначити кольорову гаму. Це допоможе підліткам самостійно дійти до висновку, що саме гармонійне поєднання кольорів у давньоєгипетських розписах, стриманість теплої кольорової гами, обраної стародавніми митцями надає зображенню надзвичайної м'якості, витонченості, шляхетності. Такий методичний прийом

допоможе не тільки підвищити кольорочутливість очей підлітка, але й посилити пізнавальний інтерес до образотворчого мистецтва, збагатити його словниковий запас, розвинути художню ерудицію, комунікативні якості, вміння інтерпретувати твори образотворчого мистецтва.

Використання методу несподіваності чи парадоксальності: «Такого не буває, але ми з вами пофантазуємо і спробуємо це уявити» – сприяє створенню у класі особливого творчого мікроклімату, спонукає школярів до висловлювання оцінних суджень, виявлення ціннісного ставлення щодо художніх творів, навчає брати участь у дискусіях, порівнювати власну думку з думками однолітків. Прикладом використання цього методу може бути пропозиція вчителя «перенестися» в простір, створений давньоєгипетськими майстрами на розписах із гробниці в Фівах «Полювання в заростях Нілу» і уявити себе фараоном, човен якого стрімко вторгається у глибину нільських заростей, від чого згинається пишно квітучий очерет, гучно хлопаючи крилами злітають стривожені птахи... Висловлювання власних суджень школярів стосовно своїх почуттів від «побаченого» у запропонованій ситуації сприятиме розвитку емоційно-почуттєвої сфери, уяви, образного мислення, формуванню вмінь застосовувати міжпредметні естетичні компетентності у процесі інтерпретації художніх творів.

Продовжуючи бесіду, вчитель розповідає, що пейзажні мотиви отримали широке розповсюдження в мистецтві стародавнього Криту. Дерева, трави, квіти відігравали значну роль у життєдіяльності людини. За віруванням критян вони були наділені особливою святістю, в них бачили втілення божеств. Зображення улюблених квітів (лілій, тюльпанів, крокусів), оточених ореолом таємничості й божественності на Криті зустрічаються усюди. Так, на одній із стародавніх фресок «Збирачі крокусів» ці ніжні квіти зображені на численних пагорбах. Зірочками крокусів прикрашені й інші дивовижні за красою фрески Кносського палацу, які є яскравим прикладом ставлення людини тих часів до божественного світу рослинного царства, у якому людина є лише гостем.

Можна запропонувати учням порівняти ставлення різних народів, зокрема Стародавніх Єгипту і Криту до природи. Вчитель обов'язково має узагальнити висловлювання школярів та підвести їх до розуміння, що різні народи по

різному ставилися до природи. Так, для єгиптян вона була символом перемоги над смертю. (*Згадати фреску, на якій єгипетський фараон полює на птахів та рибу, зриває папіруси*). Для критян природа була священною, сповненою особливої, божественної краси. Тому критяни замість богів часто зображували дикі скелі й луки, вкриті заростями квітів та кущів.

Особливий розвиток отримав пейзаж у мистецтві Далекого Сходу (Китай, Японія, Корея, Монголія, Тибет). На Сході, де природа та її закономірності вважались універсальними, визначали втілення світобудови, життя та стосунки між людьми виникла потреба зіставити природу і внутрішній світ людини.

У Китаї пейзаж, як самостійний жанр образотворчого мистецтва, виник ще у VI ст. нашої ери. Саме в пейзажі найбільш яскраво й повно відображено особливості духовної культури середньовічного Китаю.

Після перегляду візуального ряду варто запропонувати учням охарактеризувати пейзажі китайських художників. Міркування учнів вчитель обережно корегує, уточнює: китайські пейзажі доби середньовіччя зображували панорами величних гір, які ніби розчиняються в серпанковому обрії, таємничих водоспадів та озер, утихомиреної тиші широких рівнин. Пейзажам китайських митців притаманні поетична роздумливість, піднесеність, окремі просторові плани не розмежуються, а вільно «перетікають» один в інший, підкорюючись загальному вирішенню картинної площини.

Цікавим методичним прийомом, спрямованим на розвиток пізнавального інтересу, свідоме засвоєння змісту навчальної інформації буде звернення уваги учнів на особливості зображення людини у пейзажах китайських художників: людині там ніколи не відводиться головного місця, вона завжди зображена маленькою фігуркою. Висловлюючи свої міркування з цього факту, учні самостійно приходять до розуміння, що людина у пейзажних творах Китаю доби середньовіччя – лише сторонній спостерігач величної, мінливої, безмежної – і тому непізнаної Природи. Крихітні фігурки подорожніх, що бредуть по гірських стежках, ще більше посилюють відчуття безмежності простору. Ці піднесені, сповнені поезією пейзажі китайських митців були втілені в жанрі «шань-шуй», що в перекладі означає «гори-води».

Як правило, пейзажі виконувались на вертикальних сувоях – довгих шматках спеціально виготовленого для цього писального матеріалу, зробленого з шовку чи рисового паперу. Вертикальна форма сувою й високий горизонт сприяли посиленню відчуття безмежності простору, величності природи. Окрім маленьких людських фігурок китайські митці часто «вплітали» у пейзажі символічні мотиви: гірську сосну, бамбук, гілку персика або дикої сливи «мейхуа». Ці природні мотиви в китайському мистецтві набували особливого сенсу, уособлювали піднесені духовні якості людини. Наприклад, гілка зеленої сосни – довголіття, бамбук, що згинається, але не ламається під вітром – стійку духом людину, здатну витримати будь-які випробування долі.

Варто звернути увагу школярів на засоби художньої виразності, які переважають на пейзажах китайських митців (*лінія і пляма*). Учням 6-х класів нескладно буде їх назвати, адже у програмах галузі «Мистецтво» за Державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки п'ятикласників зазначено, що наприкінці 5-го класу учні мають розрізняти види та порівнювати засоби художньої виразності творів образотворчого мистецтва [3, 15].

Швидко нанесені на шовк чи рисовий папір лінії і плями туші, різноманітні за товщиною та відтінками складали основу китайського живопису. Лінія в китайському пейзажі – це стихія, з якої виникають художні образи, в ній – і рух, і характер, і настрій! Легка й невимушена, ніби «жива» – вона то посилюється, то стає ледь помітною, іноді зовсім зникає, а потім, впевнена й насичена, сміливо з'являється знов, виразно завершуючи рисунок.

Часто китайські художники доповнювали свої пейзажі віршованими текстами, виконаними каліграфічним почерком.

Під впливом китайських зразків пейзажний жанр почав формуватися у мистецтві Японії. Впродовж півтора століть японські митці опановували китайську художню систему, зробив монохромний пейзажний живопис надбанням національного мистецтва. Монохромія – від грецької *μόνος* «один, єдиний» і *χρῶμα* «колір, фарба» – у широкому сенсі «однобарв'я». Використовуючи найтонші відтінки лише чорної туші, розбавленої водою, вони відображували усе багатобарвне розмаїття світу природи та її численних станів:

насичене вологою атмосферу ранньої весни, невидимий, але відчутний вітер і холодний осінній дощ, нерухому застиглість суворої зими.

Після перегляду слайдів учитель мусить обговорити з учнями побачене, спонукаючи їх вступати у діалог, брати участь у дискусії, порівнюючи власну думку з думками інших. Наприклад, можна запропонувати учням висловити свою думку: «Як ви вважаєте, чи реально існуючий пейзаж зображено на цих творах?» Художники середньовічних Китаю та Японії прагнули передати у пейзажі не сам предмет, не дію і не реально існуючий краєвид. Пейзаж у мистецтві середньовічного Сходу передбачає інтелектуальне споглядання природи: у ньому втілено духовний світ, гармонію людини з природою. Тому японським пейзажам притаманна певна недомовленість, яка спонукає глядача до чуттєвого сприйняття природи, до роздумів.

Пропонуючи розглянути твори відомих японських художників (*Сессю «Пейзаж»*; *Хасегава Тохакі «Сосновий ліс»*) вчитель знов спонукає учнів до діалогу: «Чим з першого ж погляду привертають увагу глядача ці твори?» Вражає незаповненість простору. Здається, що зображення з'явилося тільки на мить і ось-ось зникне у серпанковому обрії... Велика частина простору паперу не задіяна художником. Що це: випадковість? Чи неуважність художника? В картинах японських художників ніколи не буває нічого випадкового: взаємодія паперу і туші, кожна лінія, кожна пляма мають певний сенс і значення. На репродукціях не видно, але при спогляданні реальних творів ці пустоти – місця де нема зображення – одразу привертають увагу глядача фактурою й відтінком паперу, які завжди несуть в собі певне емоційне забарвлення. Тому гармонійне співвідношення туші й незайманої області паперу, композиційне вирішення тонових плям, відсутність ретельної проробки деталей і майстерно підкреслений контраст форм – усе підпорядковано певному задуму японського митця.

На відміну від прозорих, наповнених повітрям поетичних «пейзажів настрою» у японському мистецтві існував інший напрям пейзажного живопису. (*Кано Ейтоку «Кипарис»*).

– Порівняйте ширми двох найвідоміших представників японського мистецтва тих часів, які працювали у різних стильових напрямках: «Кипарис»

(*Кано Ейтоку*) і «Сосновий ліс» (*Хасегава Тохаку*). Відповіді-міркування учнів вчитель обережно корегує: на пейзажі «Кипарис» зображено величезний стовбур могутнього, кремезного дерева, яке простягається на усі вісім стулок ширми. На відміну від співучого, ліричного й утихомиреного «Соснового лісу», зображеного за допомогою передачі мерехтіння тонових плям, пейзаж «Кипарис» вирізняється більшою видовищністю, графічною загостреністю форм, експресивністю ліній, виділенням найбільш цікавих декоративних мотивів. У його композиції відчувається внутрішня напруга й динаміка. Золоте тло підкреслює яскравість фарб, надає їм більшої звучності.

Становленню реалістичного пейзажу в європейському мистецтві сприяла творчість італійського художника Джотто ді Бондоне. Художник розробив новий підхід до зображення простору (див. «*Втеча у Єгипет*»). Золоте й кольорове тло, на якому за церковними канонами зображувалися релігійні сцени, він замінив на зображення природного та архітектурного пейзажів.

Проведення дидактичної гри: «Знайди елементи пейзажу».

Завдання: розгляньте репродукції та назвіть зображені на них елементи пейзажу. Для її проведення пропонуємо використати такі твори: Джотто ді Бондоне: «*Втеча у Єгипет*» і «*Повернення Іоакіма до пастухів*».

Хоча в цих фресках зображення куточків природи ще досить умовне, пласке, майже декоративне, на них можна побачити дерева, пагорби, житла пастухів – місце, де відбуваються події.

Століттям пізніше співвітчизник Джотто – Беноццо Гоццолі на фресках капели Палаццо Медічі зображує дивної краси пейзаж з далекими луками, високими деревами та будівлями, який простягається вгору до самого неба! «Які прийоми зображення використовує художник, щоб передати ілюзію простору?» Розташовуючи численну процесію вершників планами (передній, середній, дальній) і поступово зменшуючи розміри вершників, дерев та пагорбів художник передає ілюзію далечини.

На відміну від митців Давнього Сходу, у європейському мистецтві пейзаж не вважався самостійним жанром. Його становлення відбувається паралельно з пізнанням людини, яка викликала в митців найбільший інтерес. Пейзаж довгий

час цікавив художників лише як доповнення до зображення людини в релігійних сценах, сюжетних композиціях або портретах. Одним із перших європейських художників, який почав надавати пейзажу велике значення був Леонардо да Вінчі. Глибоко відчуючи природу, він з натури малював окремі дерева та цілі пейзажі (див. «Пейзаж Арно»). Саме в мистецтві цього періоду формуються передумови появи самостійного пейзажного жанру.

Реалістичний пейзаж, як самостійний жанр образотворчого мистецтва, що зображував конкретну місцевість остаточно сформувався в європейському мистецтві лише у XVII ст. завдяки творчості голландських живописців (М. Хоббема «Алея в Міiddelхарнісі», Я. Вермеєр. «Вид Дельфта»). М'якими, наближеними тонами в коричневато-сріблястій або жовтувато-сріблястій гамі голландські художники передавали насичене вологою повітря своєї країни.

Узагальненням бесіди має бути висновок про час і країну виникнення пейзажного жанру. Але й наприкінці бесіди можна внести елемент проблемності: «Формування пейзажу у самостійний жанр в мистецтві Китаю і країн Давнього Сходу набагато століть випереджало цей процес у європейському образотворчому мистецтві. Знайдіть пояснення цьому факту». *(Ставлення до природи митців Давнього Сходу і європейських художників докорінно відрізнялося. За віруванням китаїців природа була втіленням світобудови, а милування краєвидом був одним із шляхів пізнання божественної істини. Це й сприяло тому, що пейзаж став провідним жанром образотворчого мистецтва у мистецтві країн Давнього Сходу. У європейському мистецтві найбільший інтерес викликало пізнання людини. Тому до XV ст. пейзаж цікавив художників лише як доповнення до зображення людини в релігійних сценах, сюжетних композиціях або портретах).*

Перед початком самостійної практичної роботи (далі СПР) доцільно запропонувати учням назвати вже відомі їм графічні матеріали, познайомити їх з новими художніми матеріалами й відповідними техніками, які відносяться до графічних, зокрема сангіною та пастеллю. При цьому варто звернути увагу школярів на цікавий факт: за технікою виконання пастель належить до

графічних матеріалів, але за сприйняттям кольорових плям твори, виконані у цій техніці часто називають «живописними».

В одній із вправ, розроблених авторами «Робочого зошиту» до підручника «Мистецтво» 6 кл. [2, 40] для опанування пейзажного жанру запропоноване цікаве завдання: уважно розглянути малюнок і написати: а) графічні матеріали; б) засоби художньої виразності графіки, які використав художник при його створенні, щоб передати певну атмосферу й настрій.

Метод створення проблемної ситуації, який спонукає школярів до активної участі в ході уроку й пізнання мистецтва, можна застосувати і в постановці завдання для виконання СПР. Так автори «Робочого зошиту» пропонують учням намалювати краєвид «Лісове озеро». Елемент проблемності полягає у тому, що цей краєвид потрібно виконати різними графічними матеріалами з використанням різних засобів художньої виразності графіки для кожного з фрагментів композиції.

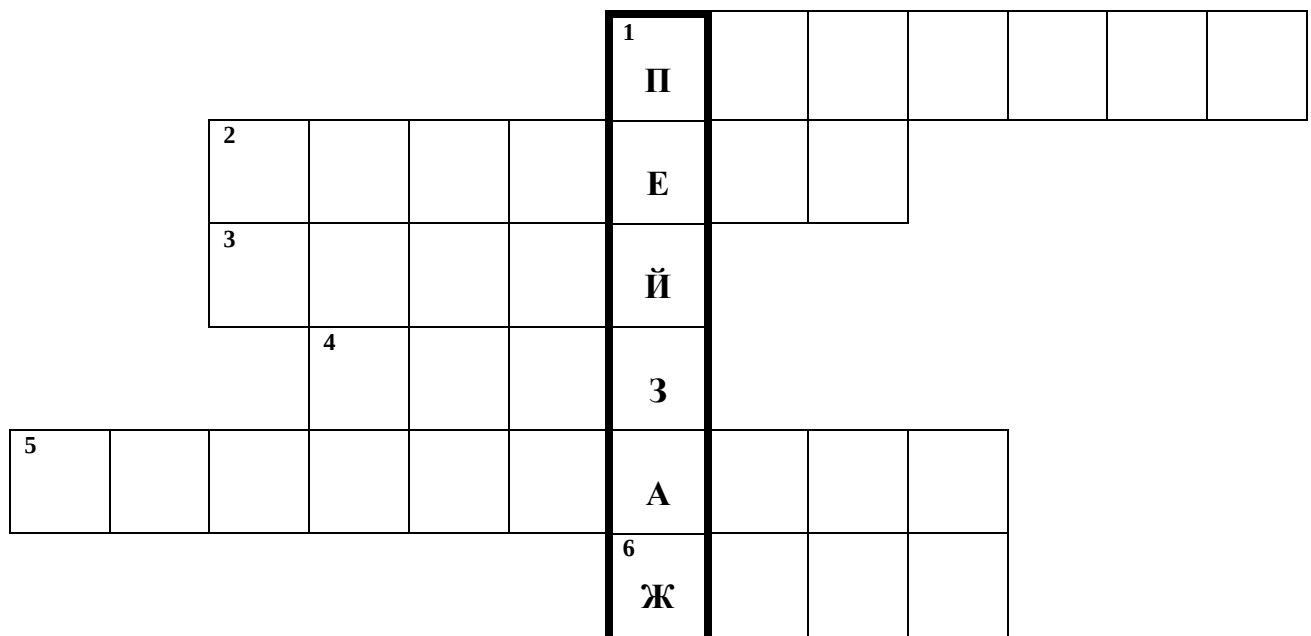
Учні мають розглянути приклад виконання СПР, де пояснюється, що один із фрагментів пейзажу може бути виконаний чорною гелієвою ручкою або фломастером за допомогою крапки. Другий – тушшю чи вугіллям з використанням плями. Інший – кольоровими олівцями із застосуванням лінії як одного із засобів художньої виразності графіки. Наступні фрагменти – графічним олівцем (штрих), і сангіною (тон).

Після постановки завдання СПР вчитель знайомить учнів з вимогами щодо її оцінювання. Намальований начерк пейзажної композиції потрібно поділити вертикальними рисками на 5 фрагментів. Кожний з п'яти фрагментів цілісної композиції учні мають виконати різними графічними матеріалами, використовуючи при цьому різні засоби художньої виразності графіки.

Вчитель пояснює, що при малюванні пейзажу справжній художник не намагається фотографічно точно відтворити певний краєвид. Провідним завданням є створення виразного художнього образу, у якому відображено ставлення художника до природи. Тому у своєму малюнку учні мають не просто правильно зобразити форму певного дерева чи квітки й виявити суто технічні вміння, а передати своє емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Після виконання СПР вчителю необхідно перевірити якість засвоєння учнями навчального матеріалу і, в разі потреби, відкоригувати набуті знання. Цей етап уроку пропонуємо провести в ігровій формі за допомогою кросворду «Пейзаж». **По горизонталі:**

1. Що є предметом зображення пейзажного жанру? (*Природа*).
2. Матеріал для малювання, який за технікою виконання належить до графічних, але за сприйняттям кольорових плям твори, виконані у цій техніці часто називають живописними. (*Пастель*).
3. Довгий шматок писального матеріалу (шовку, рисового паперу, тощо), який зберігають згорнутим у трубку. (*Сувій*).
4. Суцільна, горизонтально розташована живописна чи рельєфна смуга орнаментального характеру, що облямовує верх стіни, підлоги. (*Фриз*).
5. Мистецтво гарного письма, краснопис. (*Каліграфія*).
6. Історично сформований, усталений різновид художніх творів, сюжети яких схожі за темою. (*Жанр*).

Підводячи підсумки, вчитель дає загальну оцінку діяльності учнів, обговорює найбільш вдалі учнівські роботи та визначає завдання з підготовки до наступного заняття. Для підтримки пізнавального інтересу вчитель може

запропонувати шестикласникам виконати, за бажанням, одне із запропонованих нижче додаткових завдань.

Запитання для кмітливих.

1. Чи можна «побачити» пейзаж у музиці?
2. Відомо, що рисунок, виконаний тушшю належить до мистецтва графіки. Чому в мистецтві країн Далекого Сходу пейзаж, виконаний чорною тушшю називають живописним?

Для виконання учнями мистецького проекту ми пропонуємо обрати один із запропонованих варіантів завдань:

1. Підготуйте повідомлення про рослини-символи які існують в українській культурі та, за віруванням українців, наділені магічною силою. Порівняйте магічне значення природних мотивів в китайському та українському мистецтві.

2. Розробіть комп'ютерну презентацію, присвячену творчості одного з найвідоміших у світі японських митців – художника-гравера Кацусіка Хокусаї.

3. Зробіть дослідження (з комп'ютерною презентацією) про творчість українських пейзажистів.

За наявності обмеженого часу на уроці учителю проблематично встигнути викласти в повному обсязі запропонований нами матеріал, а учням не тільки його засвоїти, але й виконати самостійну творчу роботу. Тому радимо кожному вчителю за власним розсудом обрати найбільш цікаві, на його думку, фрагменти, піклуючись про послідовну й цілісну драматургію уроку.

Для допитливих (на самостійне опрацювання додаткових джерел) вчитель може запропонувати такі Інтернет-матеріали:

1. http://gongbi.com.ua/stili_kitayskogo_peyzazha_gory_i_vody_shanshui.htm – Китайський пейзаж «гори - води».
2. <http://izosfera.ru/MasterClass/kitaiskaya-peizazhnaya-zhivopis-perioda-sun> – Пейзажний живопис в культурі Китаю.
3. <http://akvarelvideo.ru/2014/04> – Monthly Archives: Апрель 2014 - Акварель видео і далі – Традиційний китайський пейзаж.

4. <http://japan-painting.livejournal.com/30496.html> – Традиційний японський живопис і гравюра.
5. http://sumie-art.ru/История_развития_японского_стиля_суми_э – Історія розвитку японського стилю сумі-е.
6. <http://www.maghands.ru/?show=partnews&id=53> – Історія, жанри і стилі пейзажу.

Запропонована методика активізації виховних можливостей уроків у становленні в учнів молодшого підліткового віку ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва (на матеріалі пейзажного жанру в 6-му класі) спрямована на виховання емоційної чутливості школяра, розвиток здатності відчувати багатогранну красу художніх творів митців різних країн світу. Завдяки цьому в учнів розвивається емоційно-почуттєва сфера, вміння інтерпретувати мистецькі твори, краще засвоюються основні мистецькі поняття. Відтак, результат творчої роботи підлітка над пейзажем є показником розвитку сформованості його ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва.

Використані джерела

1. Масол Л. М. Мистецтво (інтегрований курс) : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол. – К. : Світоч, 2014. – 240 с. : іл.
2. Масол Л. М. Мистецтво. Робочий зошит. 6 клас : навч. посіб. / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Г. В. Кузьменко. – К. : СВІТОЧ, – 2014. – 72 с. : іл.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Музичне мистецтво; Образотворче мистецтво; Інтегрований курс «Мистецтво». 5 – 9 класи. / Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко [та ін.] / – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 32 с.
4. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. / В. Д. Шарко. – К. : СПД Богданова А. М., 2007. – 220 с.

Використані джерела

1. Masol L. M. Mystetstvo (intehrovanyy kurs) : pidruch. dlya 6 kl. zahal'noosvit. navch. zakl. / L. M. Masol. – K. : Svitoch, 2014. – 240 s. : il.

2. Masol L. M. Mystetstvo. Robochyy zoshyt. 6 klas : navch. posib. / L. M. Masol, O. V. Haydamaka, H. V. Kuz'menko. – K. : SVITOCh, – 2014. – 72 s. : il.
3. Navchal'ni prohramy dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv: Muzychne mystetstvo; Obrazotvorche mystetstvo; Intehrovanyy kurs «Mystetstvo». 5 – 9 klasy. / L. Masol, O. Kovalenko, H. Sot's'ka, H. Kuz'menko [ta in.] / – K. : Vydavnychyy dim «Osvita», 2013. – 32 s.
4. Sharko V. D. Suchasnyy urok: tekhnolohichnyy aspekt / Posibnyk dlya vchyteliv i studentiv. / V. D. Sharko. – K. : SPD Bohdanova A. M., 2007. – 220 s.